

MÜLKİYET NEHİCİNİN TEKÂMÜL VECHESİ

Dr. Edip Serdengeçti

I

KONUMUZ

Mühimliği, genişliği ve sınırları.

Geçen asrın meşhur bir mütefekkeri demiş ki, mülkiyet, hikmeti vücûttan sonra, insan aklının tetkik edebileceği soruların en yücesi¹ ve hele pratik neticeleri göz önüne getirilirse, aynı zamanda en mühimmidir. Doğrusu da cemiyetin iç (*Intime*) yapı ve bünyesi, yani gösterdiği şekiller, benimseme rejiminin kuruluşu ile en yakından alâkalı olduğudur.

Mülkiyet ise içtimaî (sosyal) servetin sınıflar ve şahıslar arasında nasıl bölüşülüp paylaşıldığını ve böylece iktisadî hâdiselerin belli bir düzene girdiklerini gösterir. Çalışma ve sermayenin birbirile her münasebeti, iktisadî sorulara pek sıkı surette bağlıdır. Ve cemiyetin iç sosyal yapısını, daha kısa ve kestirme bir tâbir ile «bünyesini» düzenleyip kararlaştırır; içtimaî zümrelerde ferdî ve cumuî kuvvetlerin tevzin tarzına tesir eden bir âmil, dolayısıyla ahenge, tesânüde yardım eden bir unsur olmak sıfatı ile cumhurun hukukî teazzüvünü böylelikle düzeltip tesbit eder. Hasılı servet inkisamı sahasında mülkiyetin haiz bulunduğu mevki, işbu müessese dolayısıyla bütün sosyal meselenin tetkikine müsaade eder.

Bu derece geniş ve şümüllü bir konunun içinde tetkiklerimizi muayyen bir cihete hasretmeği lâzım gördük. Fakat bu mecburî tahdide rağmen asıl maksadın ruhunu muhafaza etmek, kaybetmemek istedik. Sahanın hem esası, hem de neticeleri itibarile bütün içtimaî meseleye şâmil olması lâzım geliyordu. Bu vasıfları da ancak aynı nevi münasebetleri tanzim eden hükümlerin nazarî ve fiilî tekâmülünün tetkikinde bulabildik.

Doğrusu bir cemiyetin hukuk ve iktisat rejimi devamlı bir istihale (değişme) kanununa tâbi olduğundan zamanların değişmesile bir müessesenin gösterdiği safhaların tevalisi hep tariflerden daha iyi ve daha vazih

1) Proudhon, Contradictions économiques, Sah. 159.

bir surette hakikatı izah edeceğini sandık. İctimaî hâdiseler çok karışıktır: en sade görünen bir vâkıanın sebepleri müstesna zekâları bile hatalara sevk edecek derecede değişiktir. Buna göre de fahiş hatalardan ihtiraz etmenin biricik çaresi meselenin yalnız bir safhasını sağlam bir usul takip ile incelemektr. Biz de bu şıkkı seçtik. Mevzuumuzu, seyri ve istikameti itibarile mülkiyetin tekâmülünü tetkike hasrettik ².

Bu noktadan düşünülünce konumuz hem iktisada, hem de hukuka taalluk eden geniş ve şümüllü bir maddedir. Esasen meselenin müşterek olmasından sarfınazar edilse de, cemiyetin teazzüvünde hukuk ve iktisat safhalarını, diğer tâbirle *velâyetin* ve *sa'yin* tanzimi itibarile teessüs eden teşkilâtı birbirinden ayırmak, araştırma tarzımıza göre faydası olmayan bir tecrit yapmaktır. Doğrusu cemiyetin *tahtî bünyesini* (infrastructure) teşkil eden iktisat rejimi ile «*tekâmülünün, muayyen bir zamanda büründüğü bir nevi dış görünüşten ibaret*» ³ bulunan hukukun sahalarını birbirinden tefrik etmeksizin terkibi bir tarzda gözden geçirmek ve böylece birliğini düşünerek mülkiyetin tekâmülünü mütalâa etmek bizce gayemize daha uygundur.

Zaten cemiyetlerin tarihinde bu iki âmil, karşılıklı ve devamlı tesirler göstermiş, pek sıkı bir terabut (interdépendance) halinde bulunmuşlardır. İctimaî şeniyette — *realitede* — bunlar her zaman beraber görülmektedir. Bu günkü bilginler de bu hususu bir çok defa ilân etmişler, hattâ geçen neslin en büyük bir hukukşinası kısmen bir iktisadî mefhum — *anlam* — olan tesanüdü hukukun başına geçirdiği gibi ⁴, meşhur bir iktisat hocası da servet inkisamı bahislerinin hukuk ve adaletle uygun bulunmaları lüzumunda hakkile ısrar etmiştir ⁵.

2) Fakat intihap ettiğimiz bu safha mülkiyetin en geniş ve en mümeyyiz (caractéristique) bir bahsi olduğundan yine çok vasidir.

3) Léon Duguit, les transformation du Droit Public, Sah. 281.

4) Léon Duguit, L'état, Sah. 23 ve s.

Léon Duguit, Dr. Constitutionnel traité, I, Sah. 22-27, 47, 51, 100 ve s., II. 54, 55, 62, 82.

Léon Duguit, Ferdî Hukuk, İctimaî Hukuk ... (Türkçe tercüme) Hukuk Fakülte Mecm. 1924, Sah. 500 ve s. sayı 16.

Rudolf Fon Ihering, Der Zweck im Recht, I. Sah. 171 ve s. (1911, 5. bas.).

Maurice Hanriou, Dr. Constitusonel, Sah. 23-29.

5) Léon Walras, Etudes d'économie sociale, Sah. 41 ve 120-123.

II

TEKÂMÜL

Sebepleri ve seyri

İslâm fakihlerince hukuk sahasında eskiden beri tasdik edilen tekâmül esasının ⁶ *müşahhas* (concret) bir konusu bulunan bütün ilimlerde cari olduğu bugün *kat'î surette* isbat edilmiştir. Er geç bütün cihanda en mün-teşir bir hâdisenin tecellisi olmak üzere müşahede edilen bu devamlı hareket en çok *feyizli ve kurucu* (yaratıcı) bir değişim kaynağıdır. Fakat bu cihetin bilinmesi tek başına kâfi gelemez, yani bir hâdisenin varlığını fark etmek (constater), onun âmilleri ile sebeplerini izah etmenin yerine geçemez. İlmî bir tetkik, hâdiselerin başlıca ne gibi âmillerin tesiri ile nasıl bir seyir takip ederek tekâmül ettiklerini göstermelidir.

Burada içtimaî tekâmülden uzun uzadiye bahsedecek değiliz. Zaten bu, konumuzun içinde de değildir: Onun için sadet haricidir. Yalnız mezkûr tekâmülün mühim âmillerile umumî kaidelerini toplu bir tarzda gözden geçirmek gerek ve zaruridir. Şunu bir kere göz önünde bulundurmak lâzımdır ki, içtimaî (sosyal) hâdiselerin diğerlerinden pek girift olmaları pek muhtelif sebeplerin tesiri altında bulunmalarından ileri gelir. Sayılması mümkün olmayan bu sebeplerden bir çokları cemiyetlerin iktisadî ve hukukî tekâmülünde müessirdir. Fakat asıl büyük tesiri olanlar sayıca gayet az ve bilâkis keyfiyet bakımından cereyana hâkim olduklarından bunlara bir göz gezdireceğiz.

Bu başlıca muharriklerden en evvel zuhur edip inkişaf edegelenler her halde hayat kuvvetlerinden doğanlardır. Bunlar şimdiki bilgide hemen tekâmül kadar mühim ve şamil bir esas olan vücut bakası kuralının ferde ve cinse ait tezahürlerinden ibarettir. Korunmak kaygusu ile tesanüdün inkişafı, çoğalma, artış meylile bazı yerlerde nüfusun gittikçe birikmesi ve bu iki âmilin birleşmesile yiyecek tedarikinde gittikçe mükemmel usullere baş vurmak ihtiyacı en son iş bölümünün temelleşmesini ve beşeriyetin muhiti ile mücadeleye girişmesini sonlamıştır. İşte cemiyetlerin tekâmülünde hayat kuvvetleri başlıca bu suretle tesir ederek bir merkezleşme ve temizlik âmili rolünü oynamışlardır: beşeriyetin bir kısmı bu tesir altında devamlı bir terakkiye mazhar olduğu halde lâzım gelen mertebeye yetişemiyen cemiyetler de, büsbütün tereddi ederek mahvolmuşlardır ⁷.

6) «Bitegayyirül ezman, yetebeddillül ahkâm» kaidei fıkhîyesi bundan başka bir şey değildir.

7) Bu nokta hakikate muvafıktır, ve işte Malthüs nazariyesinin doğru ve sahi

Hayat âmillerinin yanında, fakat onlardan sonra tezahür eden ikinci bir mahrek sınıfı da *dış veya cemiyet muhitinde meknuz* kuvvetlerden mürekkeptir. Son zamanlarda istihsali baştan başa tebdil etmekle iktisat rejiminde büyük bir tahavvül ortaya getiren buhar, elektrik ve hepsinden üstün olacak gibi görünen *atom*, yâni ether ile madde arasındaki farkın yoğalması, daha önce bunlara benzer birer inkilâp yapmış olan hayvanların adale ve toprağın bitik kuvveti bu sınıfın birinci kısmına birer misal olurlar ⁸.

Esasen beşer, dış muhitinden böylece istifade edebilmek için teşarük ile tesanüde dayanan bir içtimaî muhit içinde yaşamalıdır. İşte burada, tekâmül yetiştirici bir takım münzam kuvvetleravardır: hususile cemiyetin teşekkülünde tertip ve düzenleşme (coordination) unsurlarının bir terkibi gibi görülebilen tesanüd emri ve *tepki* hassasının sosyal varlıklarda belirmesi diye telâkki olunabilen taklid etme meyli çok yaratıcı iki tahavvül saikidir. Vâkıa son zamanlarda tesanüd istilâhı biraz müphemleşmiştir. Halbuki sosyal muhitte bir kuvvet teşkil edecek kadar yayılan her *akıma* tatbik edilebilen bu kelime bilhassa *ayni ihtiyaçları ve ayrı kabiliyetleri olmak gibi iki cereyanın terakibine, yani sosyal terabutâ âlem* olmuştu. Her özel irtibata tesanüd denilmesi bu mânâyı ihlâl etmiş ve yerine başka birini koymamıştır ^{8 a}.

Muhtelif zümrelerin içtimaî birliklerini muhafaza etmek dolayısıyla *iş bölümü*, mefkûre yani ülkü birliği ile realiteyi ahengile terkibe yardım eden *felsefe (din) ile bilgi birliği (ilim)*, nihayet her bir yerin geleneğine ve belki de milletlerin meydana gelmesine olan tesirine göre iklim, muhit-

---

olan kısmını burası teşkil eden; hem de önemli bir terakki âmilidir. Loria, Padua Üniversitesi'ndeki derslerinde nüfusun artıp birikmesinin tekâmüle tesirini çok güzel izah etmiş ve Kowalevski de bunun müesseseler üzerinde tesirini kesin görüyor. Bizce bir tek âmilin rolünü bu kadar büyültmek doğru değilse de, bir temerküz kuvveti ve bir ilerleme sebebi gibi görünen bu müessirler her halde pek mühimdir.

8) Hayat âmilleri vücudun bekası kanununa dayanır ve dış muhitin tesirleri de maddenin hassalarına irca olunabilir. Değişik ihtiyaçlar için başka başka çeşitlerde kullanılan maddeler hep bu kısım müessirlerdir. Görülüyor ki, bunların hemen hepsi istihsal dolayısıyla cemiyetin teşkilâtına nüfuz ederler. Marks'ın *tarihî maddilik* (Materyalizme historique) diye meşhur olan nazariyesi de işte bunların tesirini büyülterek sonlarını mübalâgadan ibarettir.

8 a) Tesanüd ile teşarükün kuvvet doğurucu, (İzoulet) nin güzel bir tâbiri ile kabiliyet gösterici olmaları daha sonra uzun uzadıya anlatılacaktır. Taklide gelince Ata geleneği akınının ve iktibas meylinin bundan ileri geldiğini söylemek önemini tamamen meydana koyar. Meselâ Osmanlı Devletinin tarihinde bu kadar mühim rolü olan (Tanzimat) hareketi bu meylin bir gösterisidir. Tarde'in bu hususta mufassal tetkikleri vardır; Les Lois de l'imitation; Les Transformations du droit, Sah. 169-170.

ten doğan âmillere ilâve olunabilirler. Hattâ ilim ile mefkûre içtimaî tekâmüle bazan sırf nazari olarak, bazen de istihsalin ve tedavülün tekniği itibarile tesir ederler.

Bu sınıf muharriklerin içtimaî tekâmülün seyrinde büyük bir önemi vardır: denebilirki, hayat kuvvetleri *esas temel*, muhit kuvvetleri de *vasıta*dır. Doğrusu da insanlar hayatî sebeplerle muhit ile mücadeleye ve bunda muvaffak olmak için kuvvetlerini gittikçe bir araya getirmeye başladıkları halde ikinci devirde bilhassa belli bir gaye peşinde mütesanid olarak koşmak ve iş bölümünde yüksek olan şekilleri taklit etmek ile tabiî muhiti yenmişler ve öncesine göre nisbî bir refaha kavuşabilmişlerdir. Fakat bir taraftan fertlerin çoğalması ve öbür cihetten ihtiyaçların artması, cinslerinin çoğalması yetişilen mertebeyi yine gayri kâfi gördürmüş ve böylece daha mükemmel bir teşkilâta doğru gidiş kesilmemiştir.

Üçüncü bir kural da, her türlü devrimlere rağmen, içtimaî tekâmülün muntazam ve hiç ardı arası kesilmeyen bir akış takip ettiğidir. Doğrusunu gözetmek istersek, her içtimaî şekil, birbirine zıd olan kuvvetler arasında bir muvazeneye dayanır. Hattâ eskiden Haydelberg Üniversitesinin Profesörü olan müteveffa *Jellinek* bir itibarla hukuk *ihtilâf halinde bulunan sosyal menfaatlar arasında muayyen bir zamanda beliren muvazeneden başka bir şey değildir*, demekle bu görüşün bayraktarı oldu⁹. Dolayısıyla bir müessesenin asıl şekli, o hususta mevcut olan sosyal akımların terkibi hülâsasından ibarettir denilebilir¹⁰.

İşte bu tiplerden ayrılıp başka yollara sapmak, şiddeti o müessesenin önemi ile mütenasip olan bir tepki doğurur ve bu hareket rejimi tadil eder, *muvazeneyi yeniden kurar*. Hattâ büyük inkılâplardan, *uzun sarsıntılardan sonra ortaya çıkan yeni şekiller bile bu esasa göre yerleşir* ve böylece kuvvet alırlar. Şöyleki: bir devrim zuhurunda vaki olan *mücadelelerde çarpışan kuvvetlerin, muhassalası (resultante) 1 eski müesseselere tesir ederek yeni muvazenenin kurulmasına yardım eder*, daha doğrusu onun son şeklini tayin eder.

Bu esasın bir neticesi olmak üzere hiç bir inkılâpçının mefkûresi tamamiyle meydan göremeyeceği, en aşırı (extrémiste) bir ülkü sahibinin düşündükleri hiç bir zaman yer yüzünde tahakkuk edemeyeceği fikri ileri sürülebilir. Filhakika müdafaa kuvvetinin netice üzerinde az çok tesiri

9) Allgemeine Staatslehre, (3. Bas. - Sah. 97).

10) Hauriou, sosyal bilgilerde muvazene fikrinin en mühim mevki olması lüzumunu müdafaa etmiştir: Dr. Public, (Sah. 260 ve 270-273). Bu fikrini hukuka (Sah. 542) ve umum sosyal bilgilere tatbik etmiştir (Sah. 298-301). Üstadın fikirleri bizimkilere tamamiyle muvafıktır (Sah. 350).

olacağı düşünülürse tarih tarafından kaydedilen bütün inkilâpların sonları neden her vakit eksik olduğu kolaylıkla anlaşılır: yeni rejim,

şematik bir tarzda $(X = \frac{A}{B} C)$ şeklinde ifade olunabilir, ki bu denklem

$(\log A - \log B + \log C)$ formülünün sayıca eşitidir; $\log B$ sıfır olmayınca ise bu formülde $(\log A + \log C)$ diye gösterilebilen ülkünün realitede yeri olmaz.

Şimdi bir kere, bundan böyle *muhassala kanunu* (loi de résultante) deye anacağımız bu genel kuralın, araştırmalarımız boyunca göz önünde tutmamız lâzım olan bir kaç geleneğini belirtmek gerektir. İlkin yukarda söylediklerimizin fikir akımlarına tatbiki demek olan bir formülden başlayalım: *Sosyal akımların fikir - kuvvet adı verilen ülkü dereceleri görünürde tecelli ettiklerinde meydana çıkan terkip ile birbirinin asıl özülüğünü (mahiyetini) tadil ederler*¹¹. İşte bu görüş, istinad ettiği zikri geçen kanun gibi mülkiyet nehici tekâmülünün bütün tarihile sabittir; hakikatte

$(\log A - \log B + \log C)$ formülü şu şekilde de yazılabilir $\frac{A}{B} C$, ki

burada A ile B nin karşılıklı tesirleri ortadadır. Burada cereyanlar daha sade olsun diye iki sayı farz olunmuşlardır. Fakat çoğaldıklarında yine böyledir. Yalnız o vakit daha genel olan $\sqrt{A \cdot B \cdot C}$ formülü tatbik olunmalıdır.

Muhassala kanununda dikkat edilecek bir nokta daha vardır ki, büyük bir önemi bulunmakla beraber ekseriya zuhul ile unutulması, birçok tahminlerin yanlış çıkmasını sonlar. O da şu şekilde ifade olunur: *cemiyet muhitinde mevcut olan akımlar muhassalaya yalnız yöneldikleri doğruluk ve sayılarından dolayı değil, hızları, şiddet ve sertliklerinden dolayı da tesir ederler. Bunun zamanda yaşama kabiliyeti ve dayandığı başlıca sebepleri ise biraz önce kullandığımız bir tâbirle sertlik ve hızına toptan olarak kıvamına göre değişir. İşte her bir akımın özbenliği neden ibaret olduklarını yukarda söylediğimiz istikamet ve sayı, şiddet ile kıvam derecesinden mürekkeptir, ve muhassalayı tayin edecek denklemin de*

11) Tezimin müdafaasında muhassala kanunu ile Almanların - Historische Kategorie - nazariyeleri arasında mevcut olan farklar hakkında bir suale maruz kaldım. O zaman verdiğim cevapta saydığım farklardan en mühimmini burada tekrar etmek isterim. Tarihi nevi teorisi her parçayı göz önüne alarak tedvin edilmiştir. Halbuki muhassala kanunu tekâmül hakkında genel bir bakışın ifadesi olmakla hem zamanca daha şümüllü, hem de esasları ve kökleri kaplar olmakla her tarafa tesirlidir.

ancak bunları gösteren bir formülle ifadesi kabildir¹². İlerinin rejimini kararlaştıracak asıl *muhassala* ise bunun şiddet ve kıvamı ile gayesinin vücade gelmesi için lâzım olan gücün, yani icap edeceği yorgunluğun, ele geçecek olan faydaya nisbeti müessesede bulunan *durgunluk* kuvvetine karşı geldiği zaman *vücade gelen* — ve yahut ortaya çıkması lâzım gelen — mürekkebedir¹³.

* * *

MUVAZENE

Tekâmül esası hakkında yukardaki müşahedelerimizden sonra, bununla pek sıkı bir alâkası bulunan muvazenenin de nasıl meydana geldiğini izah için bir kaç kelime söyleyelim: Aslından muvazenenin sosyal belirmesi, yani tekâmülden hasıl olan birliğe bağlanması muhassala kanunu formülündeki kuvvetlerin çatışmasından ileri gelir: *meknuz* (*durur*) halinde *tesanüd* ve *münkeşif* (*yayılmış*) halinde *adalet adını taşır ve her iki şekilde hukukun bilgide ve felsefede başlangıç ve gayesi olur*.

İşte bu günkü sosyal hareketin yöneldiği nokta asıl mefkûre derecesine çıkarılmış olan *adalet anlamı üzerine kurulmuştur*. İstiklâl veya hâkimiyet hareketi hâlâ sosyal birer kuvvet mahiyetini muhafaza etmekle beraber, zaten diğerlerinin tevzin ile terkibine yönelmiş olan bu günün ülküsü, sosyal hâdiselerin akışı ve inkişafı hususunda som (concret) bir tezahürü ve tecellisi demek olan *tesanüd* ile ön sırada bulunmaktadır.

Muvazene temeli hakkındaki mütalâalarımızı kapatmak için bunu da söyliyelim ki, mülkiyet meselesinin tetkikinde asıl nazara alınıp dikkat edilmesi lâzım gelen cihet, nazariye ne kadar muttarid olursa olsun fiilen cari olan *hükümlerin mala, cinse ve şahsa, hem de Millete ve Türeye vakite, kıt'aya ve müeyyideye göre hiç arasız değiştiği ve değişeceği*dir. İşte bu halin gitgide tekrarlanması, devam edişi sosyal - içtimaî - varlığın ilerledikçe artan değişimini sonlamıştır.

12) Misal olarak zamanca devamı h, ve intişarı i ile, şiddeti p, istikameti de 8 s, olan bir akım alırsak bunun matematik olarak gösterilmesi $(64 s \sqrt[p]{i h \dots})^x$ formülüne eşit olur. Zaten mekanik kurallara göre istikametler ayrıca muhassalalarla tesbit ve ifade olunabilir.

13) Bu muvazenenin matematik bir formül haline konulması pek kolaydır. İleride — bilgi neticesinde — buna bir kaç misal vereceğiz. Esasen bu gibi tafsiller pek önemlidir; ama pek matematik görünebilecekleri için buraya koymadık.

Görülüyor ki, sosyal — içtimaî — tekâmül hiç de zannedildiği gibi sade bir şey olmayıp bilâkis pek karışık bir mahiyet göstermektedir. Bu kadar çok ve ayrı sebepleri bulunan bir hâdiseyi tek müessirle izaha kalkışmak doğru bir hareket olamaz, çünkü böylece cereyan hakkında tam ve hattâ doğru bir fikir edinmek mümkün değildir. Fakat insan aklında mevcut olan tecrid meyili bir çok büyük mütefekkirleri bu yanlış yola saptırmıştır; bundan ötürüdür ki, sosyal tekâmülü izah etmek için her biri başka bir itibarla haklı olan bir çok usuller zuhur etmiştir. Bunu kaydettikten sonra içtimaî (sosyal) tekâmülü ve takip ettiği seyri, umumî (genel) bazı esaslarını göz önünde tutarak izah edelim.

* * *

Evvelâ Herbert Spencer'in pek güzel farkına vardığı gibi, cemiyetler *benzerlikten* — mütecanisten — *değişimliliğe* — mütenevviye — doğru tekâmül eder. Yani bir taraftan aynı zümreye mensup olanlar arasında müratebe, kabiliyet, görgü ve ihtisas itibarile gittikçe artan bir fark hasıl olduğu gibi diğer taraftan çoğalan zümrelerin vazifesi gitgide daha değişik bir takım şekiller alırlar. Bu kural Marx'ın içtimaî sınıflar hakkındaki nazariyesinin aksi değildir: Marx birbirine zıd olan kuvvetleri terkibeden âmillere değil, bir kül olmak üzere taraflara bakıyor. Bunlar ise yerleşmiş olan nehcin lehinde veyahut aleyhinde olmak üzere iki zümredir, denebilir¹⁴.

Tarihte yukarda anılan bu genel kuralı teyid eden vakıalar pek çoktur. Konumuza taallukundan dolayı mülkiyet şekillerinin en eski topluluklardaki tecanüsü — (birbirine benzemesi) — ile asrî cemiyetlerdeki gösterdikleri çeşitli türülükleri misal olarak alabiliriz. Fakat bu hal, her zaman bir terakki değil, bazen de irtidada alâmet olur. Romanın inhitatı bu söylediğimize güzel bir misal olur; Çinin son asırdaki hali de bundan farklı değildir.

Saniyen, denilebilir ki, tekâmülün seyirinde, az çok fasılalarla aynı nevi şekiller daha fazla teşkilâtlandırılmış ve daha düzenleşmiş oldukları halde tekrar ortaya çıkarlar. Şair Göthe, bunu güzel bir istiare ile ifade ederek tekâmül *helezuni* bir yol takip eder, demiştir. Konumuz içinde bu

14) Yalnız bunlardan her biri muhtelif sınıflardan mürekkeptir. Marx bu hususta *istilahta iltibasa* mahal vermiştir; yoksa zaten meşhur komünist beyannamesi *esnafın* mevcut olduğunu tasdik ediyor. Zaten ameleler, memurlar, köylü rençberler, öğretim üyeleri, serbest sanat sahipleri, tüccarlar, müteşebbisler ve murabahacılar hepsi ayrı bir takım sınıflara dahil adamlardır. Bunları birleştirmek hakikatı, vaki olan realiteye uymıyacak hale getirmektir.

kurala bir çok misaller bulabiliriz: ziraî kentten sonra askerî dirliğin zuhuru, Roma dominiumundan sonra mutlak mülkiyetin tekrar belirmesi söylediklerimizin en parlak gösterilerindendir. Muhtelif değişme yollarının sebebi, en çok her bir şekilde tevzin edilen başka başka sosyal tiplerin menfaatları, vazifeleri ve iktidarlarıdır.

İşte bu araştırmaların bir kısmında mülkiyetin geçmişteki şekillerini ve onlara tesir eden kuvvetleri toplu bir tarzda gösterdikten sonra, öbür kısımda da «Muhassala kanunu» adını verdiğimiz ve doğruluk derecesini okurlara gösterdiğimiz zikri geçen bu kuralı, lâzım gelen tefrikleri yaparak bu günün mevcut olan serbest mülkiyet nehicine tatbik edeceğiz.

Yalnız şunu söyliyelimki, zaten mülkiyet meselesi iki taraflıdır: daha ziyade servetin inkisamını ve *emek* ile *baş*'ın karşılıklı durumlarını alâkadar eder gibi telâkki edildi mi, hususiyle sosyal iktisadın konusunu teşkil eder.

Asıl *icabî* surette tanzimi yani vazife fikrinde tecellisi ile incelenerek iktisadî yönetim cihetinden düşünül­düğü halde daha çok hukuka ve en fazla da «hukuku âmme» ye giren bir sorudur ¹⁵.

Tekâmül hakkında müşahedelerimizi ikmal için söyliyecek son bir sözümüz üzerinde okurlarımızın dikkat etmelerini öğütliyeceğimiz son bir nokta kaldı: Genel surette dünyada mevcut olan daimî istihale halinin bir safhasından ibaret bulunan tekâmül insanlarca gitgide daha güzel idrâk olunuyor, başka tâbirle daha *şuurî* bir hal alıyor. İşte bu vâkia pek mühim bir takım neticeler vermektedir.

Adile sanile asrın cereyanı denilmeğe lâayık olan tekâmülcülük, her yere *nisbilik* fikrini soktu: Bu günkü mütefekkirlerin en teorik düşüncelerinde daima bir nisbilik eseri bulmak mümkündür. İşte Marx, sermayeyi ve daha doğrusu sermayedar mülkiyeti tarihî bir nevi sayıyordu. Bu gün hukuk sahasında en büyük bir ilim inkilâbı yapan «Duguit» her hukuk manzumesine, *nehicine* aynı gözle baktığını son eserlerinden birinin son sahifesinde bize söyliyor ve «Atalarımız, metafizik, ferdî ve nefsî hukuk manzumesini *kesin* ve *değişmez* sanmışlardı. Biz böyle bir hatada bulunmıyalım: Realist, sosyal ve şey'i hukuk nehici tarihte «*ancak bir lahzadan ibarettir*» diyor ¹⁶.

15) Burada hukuku âmme tâbiri «ahkâmı teklifiyye veya icabiyye» mânasında alınmıştır. (Paul - Boncour, le fédéralisme économique, sah. 3).

16) Les transfortations du Dr. Public, sah. 281.

III

TETKİK USULÜ

Doğuşa, şekillere ve muhite ait yanlışlar

İlk topluluklarda, en önceki cemiyetlerde mülkiyetin nasıl belirlediği şimdideğin kendisinden pek çok bahsedilmiş olan bir konudur. Bazı büyük adamların, oldukça terakki etmiş bir felsefenin mahsulü bulunan telâkkileri mülkiyete menşe olarak göstermelerile bir çok meşhur şahısların bu müesseseyi günün birinde atalarımızca sun'î bir surette tesis olunmuş sanmaları, sorunun yanlış sorulduğunu herhalde ispat eder. Kurulmanın bu şekili, asıl müessese ile onun rejimini ayırmamakla karışıklığa yol açtığı gibi, ale'ıtlak mülkiyetin insana göre sonradan olduğunu sabit olmuş farzetmektir. İzah edelim:

Ale'ıtlak mülkiyet, en vasi mânasile, *muayyen bir maddenin muayyen bir ihtiyaca tahsisini gösterir*. İşbu tahsis pek değişik suretlerde, başka, başka tarzlarda olabilir: her tahsiste az çok bulunan inhisar fikrinin nisbetine, tekabül ettiği ihtiyacın özlüğüne ve zaman ile mekânın değişmesine göre bu tahsis tarzı başka, başka kalıplara girer, mülkiyet şekilleri çoğalır ve her bir şeklin doğurduğu münasebetler birer kural halinde tesbit olunur. Böylece mülkiyet, bir çok ferdi toplayan *terkibî* (synthétique) bir kurum olarak belirir. İşte bunların haiz oldukları kuvvet, muayyen bir intizama göre müessesenin her şekilinde kendisini gösterir: böylelikle her birisinin arasında, belli bir zamanda ortaya çıkan muvazene hızlarının çatışmasından ileri gelen *muhassalaya* da — ki devamlı bir tekâmül içindedir — *mülkiyet nehici* denilir.

Bu kısa tariflerden anlaşılacağı gibi, birbirinden pek farklı olan işbu mevhumları ayırdetmemek, meseleyi, içinden çıkamıyacak kadar muğlâk yapmak olduğu gibi mülkiyetin insana göre hadis bulunduğunun önceden tasdik edilmesi de hiç bir bilgi usulüne dayanmaz. En üstün körü bir tetkik, mülkiyetin bazı hayvanlarda, hususile memelilerde, kuşlarda mevcut olduğunu ve hattâ ipi müttekâmil olarak tatbik olduğunu gösterir. Bir çok göçebe kuşların dönüşlerinde her vakit aynı yuvaya gelip kışın terkettikleri yeri tamir ile orada yazladıklarını ve tarlaları, her birisi birer çifte aid olan bir çok mıntıkalara ayırdıklarını mülkiyetin iptidaî bir şekili olmak üzere kabul edebiliriz. Bir hayli yırtıcı hayvanların inleri de, kunduzların yuvaları da birer aile mülküne benzer. Hattâ

bu benzeme, bilhassa mağaralarda barınan taş devrinin mahvolan ırkları misal alındığı zaman daha göze çarpar ¹⁷.

Her orangutan veya goril sürüsünün bir orman mıntikasına tasarruf ettiği de görülmüştür. Aynı hayvanların cinsî münasebetlerde gösterdikleri kıskançlık alâmetleri de tahsis fikrini bir dereceye kadar anlar bulduklarının delilidir. Eğer bütün bu araştırmaların sonunda bir hüküm vermek lâzımsa mülkiyetin insana göre sonradan olmuş değil, bilâkis önceden var olması icabeder. İşte böylece «Violle» ferdî mülkiyetin iptidası insanın zuhurundan... cemiyet mülkiyetinin iptidası da aileden veya ilk beşer topluluklarından yeni değildir demekte tamamile haklıdır ¹⁸.

Elde ettiğimiz şu neticeye göre insan cemiyetlerinde mülkiyetin belirmesi suretinden bahsedemeyiz; ilmî saha ve usulden uzaklaşmaksızın ancak ilk insan topluluklarında mülkiyet kurumunun en eski şekillerini ve şimdiye değin nasıl tekâmül ettiğini tetkik edebiliriz ki, bunu da fevkalâde ihtiyatla yapmak gerektir. Hususile insanın hareket tarzına ait cümle kuralların tesbitinde olduğu gibi, mülkiyetin dahi bir müessese halini almasında ve hele sonraki tekâmülün de dinin ve sair inançların büyük tesirleri olduğunu da unutmamak lâzımdır. Esasen bu tesir gayet tabiidir. Çünkü her iptidaî cemiyette ahlâk ve hukukla uğraşanlar az çok birer papazdır. Fakat bu hakikatı mübalâğa etmemek, Füstelin düştüğü hataya kapılmamak lâzımdır ¹⁹.

* * *

Mülkiyetin doğuşuna ait yukarda kaydettiğimiz usul hatasından başka, bu müesseseyi mücerred olarak tetkik edenler, aynı sebeplerden dolayı başka bir yanlışa daha düşüyorlar. Doğrusu bunlar mülkiyeti daima belli ve değişmez bir şekli haizmiş gibi hareket ediyorlar. Halbuki Laveleyin pek doğru bir sözüne göre, tarihte bu müessese değişik şekilleri almış olup daha bir çok değişmelere müstaittir ²⁰. İhering de bu fikri geleceğe tatbik ediyor ve «bir vakit olacaktır ki, mülkiyet şimdikinden farklı olacak

17) Hayvanlarda mülkiyet hakkında köpeklerin ve kuğuların mülkiyeti ne kadar anladıkları Herbert Spencerin «Sociology» sinde (cilt I, sah. 253-254) ve genel olarak Tarde'in «Les transformations du droit» sinde bulunur (Sah. 70-71). Tafsilât Espinas: «Les sociétés animales» da vardır.

18) Viollet, Hist. du dr. civil, sah. 601.

19) Füstel de Coulanges, La cite antique, sah. 62-63 ve dv. Burada yazan mülkiyeti tamamen dinden ileri gelmiş gibi görüyor; bu telâkki yukarda anlattığımız gibi, meselenin yanlış konulmasından ileri geliyor.

20) De la propriété et de ses formes primitives, sah. 543. Aynı fikri Marx'da buluruz. (Komünist Partisi beyannamesi, kısım II).

yani cemiyet, bu dünya mallarından istediği kadarını toplıyarak yüzlerce ve hattâ binlerce serbest köylüyü geçindirebilecek bir serveti kendi elinde alıkoyma hususunda ferdin farzolunan hakkını, eskiden babanın çocuklar üzerinde haiz olduğu ölüm dirim salâhiyeti gibi tasdik etmekten çekinecektir» diyor ²¹.

Hattâ mülkiyet nehici aynı devirde, aynı cemiyet içinde bile başka başka şekiller göstermektedir. Bunları inkâr etmek artık kat'î surette sabit olan tekâmül esasını reddetmek, en indî mülâhazalara yol açmak demektir. Misal olarak bir devletin donanmasını teşkil eden gemiler, veya bir mucidin ihtira beratı üzerinde, bir memurun aylığı mukabilinde satın aldığı eş eşyası üzerindeki salâhiyet ve yetkileri alınır ise, bunların arasında ne münasebet vardır? Birbirinden bu kadar farklı olan şeyleri aynı neviden farzedersek, mülkiyet hakkında mücerred ve sağlam bir fikir serdetmek genel olarak hangi bilgi usulüne sığar?

Bu sorulara mantıkla verilecek cevaplar şimdiye değin mülkiyet meselesiyle uğraşmış olanların ekserisi tarafından güdülen usulü mahkûm eder. İşte bu isim altında toplanan cins cins münasebetleri tasnif etmek, her bir neviye ayrı bir hüküm vermek, meselenin halli için lâzım olduğu gibi bugün bile pratik sahada noksan bir surette de olsun riayet edilen bir usuldür. İşte madenlerle tarım topraklarının ve bunlarla nakdî sermayenin veyahut istihlâk eşyasının tâbi oldukları rejimler oldukça farklıdır ve zaten hiç bir zaman müttehid değildiler. Hattâ yalnız hükümlerde değil, esaslarda bile farklar vardır. Meselâ ihrâz avın ve hep mübah sayılan şeylerin, çalışma da eserlerin ve ücretin mülkiyetinde asıldır. Tarburih diyor ki, «alelittlâk mülkiyetten bahsetmeden vazgeçip bu müessesenin şekillerini birer birer göz önüne getirecek olursak insan cemiyetlerinin başlangıçları hakkında hiç bir araştırmaya hacet kalmaksızın bunların her birine, diğerleri için uymayacak işbu düşüncelerden birinin mutabık geleceğini derhal görürüz» ²².

İşte biz mülkiyet müessesesini tetkik ederken, her nevi servetin hükümlerini farklarından dolayı da meydana koymağa ve hem de meselâ menkullerle toprağı yahut istihlâk eşyalarile sermayeyi yekdiğerine karıştırmamağa çalışacağız. Mülkiyet meselesinden bahs olunurken göz önünde tutulması lâzım gelen bazı âmillere ve meselâ ekonomik teşkilâta, sosyal cereyanlara büyük bir dikkat gösterip lâzım olan ayırımları yaparak doğru bir neticeye varmaya çalışacağız.

* * *

21) Der Zweck im Recht, cild I, sah. 416.

22) Essai sur la propriété, sah. 239.

Nihayet ferd ile cemiyetin karşılıklı vaziyetleri yanlış bir tarzda tesbit edilirse mülkiyetin tetkikinde üçüncü bir usul hatasına düşülür. Bir kısım müellifler, cemiyet halini sonradan olmuş farzederek ferdi ve vasıflarını cemiyetten ayrı tetkik edebileceklerini zannetmişlerdir. Bu usul ilk önce hakikata, — realiteye — uygun değildir. Beşeriyetin tarihinde ne kadar geri gidersek gidelim, infirad halinde tek başına yaşayan adamlara tesadüf etmek mümkün olmamaktadır. Artık hali tabii nazariyesinin yanlış olduğunu herkes anlamıştır, daha doğrusu insan için cemiyet halinde yaşamının tabii bir hal olduğu tahakkuk etmiştir. Walras, bu noktada pek haklı olarak ısrar ediyor ve «tek hakikat cemiyet muhitinde insan, devlet içinde ferttir» diyor²³. Mülkiyet tetkik edileceği vakit bu keyfiyeti daima hatırdan tırmalıdır. Hele beşeriyetin ilk çağlarına dair olan malûmatın farazî (hypothétique) şekli insanı metafizik mülâhazalara sevkedeceğinden akıma kapılmayıp indilikten kurtulmak için pek dikkatli bulunmak lâzımdır.

Zaten bu nokta artık çoktan tahakkuk etmiştir: eski âlimlerin insanın medenî bittabi olduğunu söylemekle ne büyük bir hakikatı idrâk ettikleri tezahür etmiştir. Şimdi fertçiler artık cemiyetin kıdemini değil, fert üzerindeki tesirinin önemini inkâr etmektedir. İnsanın kabiliyetleri fertte meknuz olup içtimaî zümre bir fertler toplamından ibaret bulunduğunu ileri sürüyor ve böylece insanlığı tetkik ederken içtimaî muhitten tecerrüd etmenin gayet doğru olduğunu ispat etmek istiyorlar. İşte asıl yanlışları bu noktadadır; evet bütün kabiliyetler fertte vardır. Fakat bunlar ancak sosyal muhitte gelişerek ortaya çıkar. Fert başlangıç ve sondur; bunu bizde tasdik ederiz, lâkin vasıta değildir. Bilâkis *vasıta münhasıran içtima ve teşariükten husule gelen kuvvet fazlahğıdır*. Zaten bu kaide hayvanlarda ve bitkilerde de caridir: tek hücreli bir canlı ile bir kemikli arasında başlıca fark, içtimaa dayanır²⁵.

İçtima, iş bölümü ve ihtisası (specialisation) mümkün kılmakla istidadı açar. Ferdin çalışmasını daha müsmir bir hale koyarak bir kuvvet çokluğu doğurur. Hattâ düşünme ve anlama kudreti, idrak kabiliyeti bile bu sayede inkişaf eder. Nutuk, söz, yani insanı hayvanlardan tefrik eden hassa, içtima muhitinde yetişen bir mahsuldür. Nihayet arlar da aynı

23) Etudes d'économie sociale, sah. 95.

24) Walras, bu hususta «ferdin her cemiyetin temeli ve gayesi olduğunu söylerken hemen sosyal halin her ferdin esas ve muhiti olduğunu da ilâve etmelidir» diyor (Ec. sociale, sah. 90).

25) Izoulet, La cité moderne, Sah. 16-24.

kaynaktan kuvvet alan bir ülküden ibarettir. Cemiyette teşarük (collaboration) ise bu hassaların en iyi bir tarzda kullanılması demektir. Böylece hiç tükenmez bir terakkiye doğru gitmek ancak bir toplulukta mümkün olur...

Vukuatın bu kadar mühim bir âmilden tecerrüt ile muhakeme edilişi servetin inkisamında ferde, kendinde bulunmayan bir önem verilmesini ve cemiyette fertlerin karşılıklı vaziyetlerine lüzumu kadar itibar edilmemesini sonlayıp muvazenenin bozulmasına yol açar. Vakıa ferdî usulü takip edenler, bu tecridi, araştırmalarını kolaylaştırıp daha ileri vardiya bilmek için yaptıklarını söylüyorlar. Fakat iddialarında dehşetli bir mugalâtaya düşüyorlar, çünkü eğer usulleri sırf kolaylık içinse aynı zamanda itibarî bir emre dayandığını unutmamak ve bununla elde edilen neticeleri mihenge vurmak lâzım gelip onlara itiraz kabul etmez birer inanç gibi saplanıp kalmamak gerektir. Bilgide tecrid, vakıa pek büyük hizmetler görebilir ve realiteyi unsurlarına irca etmek hususunda — yani tahlil safhasında — en mübrem bir iştir. Fakat bu ciheti büyülterek terkibi, hakikatı ihmal etmek te doğru sayılamaz. Halbuki bahsettiklerimiz bu yolun tamamile tersini seçmekle usulün mazurlarını son dereceye vardiya ediyorlar.

Zaten bu gün mesele hal olunmuştur: âletlerin tekemmülü ve iş bölümünün kararlaşmasile cemiyet, gittikçe daha büyük metaneti olan terkibi bir varlık teşkil eylemekte ve fertte işbu mürekkebenin bir cüz'ü, bir hücreyi yerindedir; bu keyfiyetten doğan kuvvet fazlalığı ise pek büyüktür ve bunun muhafazası ve hattâ arttırılması gerektir. Onun için aynı sosyal kitle içinde bulunan fertlerin aralarındaki münasebetler tesanüt ile adalet esaslarına dayanmalıdır. Çünkü her teşkilâtın, hattâ daha genel olarak her imtizacın İÇ DÜZENİ, cüzüleri arasında ahenk ve irtibat istihdaf eder. İzoulet, bu görüşü hülâsa ederek «*Her bir cemiyet bir adalettir, yahut mevcut değildir*» der²⁶.

İşte toptan olarak cemiyet ile ferdin sosyal servetin bölünmesinde karşılıklı durumlarına ait fikirimiz böyledir. Buna göre biz de Walras ile beraber «mülkiyet nazariyesini hukuk ve adalet esaslarının üzerine kurmakta ısrar» ederiz²⁷; yani bugün mevcut olan ve bir müddet daha «realité» ye hâkim olacak gibi görünen her iki *hasrî* rejimi ciddî ve bilgiye uygun bir şekilde gözden geçirmek lâzım olduğunu her vakit ilân ederiz.

26) La cité moderne, Sah. 406.

27) Ec. Sociale, Sah. 41.

IV

NEHİC İLE NAZARİYE

Nazarî kuvvetlerin inkilâp ve fikir safhaları.

Mülkiyetin devamlı tekâmülü bize nazariyeyi ihmal ettirmemelidir. Türlü mülkiyet nazariyeleri sosyal kuvvetler muhassalasına her vakit tesir ederler. Felsefe manzumelerinin her ne kadar hasrî ve basit olduklarından fiiliyatta tamamen tahakkuk etmeleri gerçi kabil değil ise de, bunlardan her birinin şiddet (intensité) ve yönleri, içtimaî gayeyi tayine iştirak ettiği de doğrudur. Bilhassa bir hizbin isteklerini yahut iki, hattâ daha fazla cereyanın terkihini bir ülkü halinde özetliyen nazariyeler, ekseriya maddî ve manevî bir ihtiyacın tatmin edilmesini tazammun ettiklerinden pek önemlidirler.

Doğrudur, teorilerin iktisat rejimine tesirlerini inkâr etmek kabil değildir; bu, en eski zamanlardan beri hiss olunmuş bir hakikattir. Fakat sosyal tekâmülün son safhalarında pek bariz bir şekil almış ve hele Fransız devriminde liberalizm akınlarının ihraz ettikleri mevki bütün bir sınıfın ülküsünü ifade eden felsefe manzumelerinin önemini pek güzel ortaya koymuştur. Bu gün ise misaller çoğalıyor: gözlerimizin önünde cereyan etmiş olan Rus inkilâbı da, ülkü kuvvetlerinin, sınıf isteklerinin ortada tecellisinden başka bir şey değildi. Burada teoriler pek önemli bir rol oynamıştır; denebilir ki, Monteskiyö ve arkasından gidenlerin tesiri XVI. Luiyi sürükleyen fırtına da ne derecede ise Marx ile onun yolunu güdenlerin tesiri II. Nikolayı düşüren kasırgada aynıdır.

Esasen her inkilâp sosyalistlerin sınıflar mücadelesi ve hukukçuların daha şumüllü ve daha doğru olarak «Hukuk için mücadele» dedikleri cemiyette meknuz olan istifa kuvvetinin bir belirmesidir; nazarî münakaşa ise bu tasfiyede en önemli bir âmil ve bir vasıta olmaya başlamıştır. Böylece tekâmül ile terakki hem şuurlu, hem de mülâyim bir şekil aldı ve nihayet inkilâplarda pek büyük tesirleri görülmek mümkün oldu²⁸. Zaten bütün mücadele sahasında böyledir. Meselâ adli düelloda ve manevî tecrübede bulunan fikir avukatın isteklerine ve müdafaasına münkalip oldu. Bu mücadeleye Ihering (Der kamp ums Recht), Pikar (Le combat pour le droit) ve Hauriou (Le risque pour le droit) diyor²⁹.

28) Picard, Le Droit pur - Sah. 211-218.

29) Bu son tâbir daha mülâyim olmakla beraber bize diğerlerindeki kuvveti haiz değil gibi geldi.

Zikri geçen iki dehşetli devrimin bu cihetten benzemeleri şu sebeple izah olunabilir: Fakat bundan başka da bir çok müşterek noktaları vardır. Meselâ ilk önder ve başkalarının samimî kanaatları, tethiş usûlü, dışarıya propaganda yapmak emeli, nihayet her iki memleketin de komşuları tarafından *hukuk dışı* (Hors la loi) sayılmaları dikkat edilecek pek mânalı bir takım nispetlerdir. Zaten iki sarsıntının teması daha derinden gelmektedir. 1917 *inkilâbı*, hazırlama ve hız alma sırasında cereyan eden münakaşalarda da bir çok kere söylendiği gibi, 1789 *inkilâbını tamamlar ve neticelendirir: sermaye ihtilâlini takip eden mesai ihtilâlidir.*

Yalnız bundaki fikir - kuvvet «İdée-force» ile devrimci sınıf öbüründen farklıdır. 1789 da gaye siyasî ve iktisadî hürriyeti elde etmek yani temkinî adaleti (Justice commutative) kurmak idi ve değişiklik her halde çok imtiyazları bulunan toprak ve kale sahiplerine karşı fakat sermayedarlar ve şehir esnafı lehine vuku buldu. 1917 de maksat siyasî ve iktisadî müsavata hazırlamak, yani tevzi adaletini vücuda getirmektir ve değişme çalışmayanlara karşı ve çalışanlara doğru olmalı. Amma bu mümkün mü? Biz bunu umuyoruz, çünkü şimdi kuzeyde hâlâ bitmiyen sarsıntı ne kadar sürerse sürsün *bir gün gelecek ki gerek o ve gerek bize göre batıda çıkıp onun zıddı olan akımın her ikisi güçlerini kaybedip itidale kavuşacaklardır.* Böylece her iki cereyanın adalete doğru gittiklerini farkediyoruz.

Doğrusu bir asırdan beri, sosyal ülkünün bu yolda ilerlediği görülmektedir. Belki yakın bir atide herkes adaletin asıl ve hürriyet onun fer'î olduğunu anlayacaktır. Son seneler bu fikir çok terakki etmiştir³⁰. Hattâ memleketimizde bunun şuursuz bir tecellisini bulabiliriz: kanunu esasının ikinci defa olarak ilânında — 1908 de — her tarafta göze çarpan korde-lâlar, bayraklar ve ilânlar üzerinde dört kelime parıldıyordu. Bunlardan üçü, yüzyıldan fazla bir zamandan beri bütün dünyayı devretmiş olan Fransız inkilâbının düsturundan alınmıştı: «Hürriyet, müsavat, uhuvvet» bastili zapteden kahramanların mefkûresiydi. Fakat dördüncüsü gizli bir el tarafından bunlara katılmış bir temeldi: *adalet kelimesi, eski bir akımın son gösterilerinden birinde yeni bir ihtiyacın ilk ıslıtısından ibaretti...*

İşte bu fikrin içtimaî servetin inkisamına tatbiki son asrın gayesi olan mutlak iktisat rejimini kesin surette mahkûm ettiğinden Proudhonla Marxtan beri gelen hep mütefekkirler yeni cereyanı tatmin eden bir manzume aramakla meşguldürler. İheringin tâbirince hakikî ismiyle

30) Loria, zikredilen dersler. Hele sonda iktisada hâkim olan esasları sayarak üçüncü safhada en yüce temel, en büyük mümessili Adam Smith olan hürriyet ve nihayet şimdiki dördüncü safhasında adalettir, diyor. Sah. 73.

hodkâmlığın doymak bilmeyen hırsı deye anılmağa lâayık olan bir mülkiyet nazariyesinin tesiri altında olageldiğinden ve olması lâzım geldiğinden daha âdil bir tarzda malların taksimi çaresini bulmağa uğraşıyorlar ³¹. Bu devri göstermede bulunan sarsıntı da hiç *beklenmediği bir zaman, umulmadık bir yerde belirdi*. Fakat büyük sarsıntı geçtikten sonra muhasala kanununa göre meydana bulacak olan hal ne olursa olsun, asrımıza bugünkünden ziyade uyacağına hiç bir şüphe yoktur: çünkü aksi halde yayılamayıp doğurduğu fırtına ile beraber mahvolup gider. Yalnız yeni nehicin bugünün ihtiyaçlarına daha uygun olmasını, yani hem tabii, hem de uysal olmasını isteyip işbu gayenin husule gelmesini bütün kudretimizle çalışmalıyız. Böylece yeni bir sadme vuku bulmadan iki üç yüz yıllık sükûnetli bir terakki ve tekâmül devrine yol açmış ve içtimaî vazifemizi hakkile görmüş oluruz.

Fakat acaba Lorianın dediği gibi «Ta'viz unsurlarının yokluğunu» ³² ilerideki rejime geçirmemek kabil mi? Bu günkü rejim hakkında profesörün umduklarını pek doğru göremiyorum: her halde bir kerré daha sadmeler vâki olacaktır. Buna iki sebep görüyoruz: birincisi sermayedar mülkiyette taviz noktalarının yokluğu, ikincisi de içtimaî hâdiselerin tâbi oldukları kuralların halk arasında pek o kadar yayılmış bulunmadığıdır. Tabii her yerde çatışma devrimi Rusyadaki şiddetini, komünist anarşisini ve bozgunculuğunu göstermiyecektir. İşte misal olarak önümüzde doğuda Yugoslavya ve batı güneyde de Arjantin var. Zaten bu hal son asır inkilâplarında bile görülmüş, hiç birisi Fransız inkilâbına, gerek şiddet ve gerek devam cihetinden yaklaşmamıştır.

* * *

Manzume halinde olmasalar, bir usul güdüp her olanı o çerçeveye sokmasalar bile nazari mülâhazaların büyük bir önemi vardır. Barikai hakikat fikirlerin çarpışmasından çıkar sözü pek doğrudur. Bir fikrin leh ve aleyhinde delil serdi kadar konuyu aydınlatan bir şey yoktur; meselâ geçen asırda sermayeci muktasıdlarla sosyalistler arasındaki mübahasa, boş bir söz gürültüsüne dönmediği zamanlar, bir çok yerlerde hakikatın belirmesine sebep oldu ve sosyal sorunun halline yardım edecek bir islâhat

31) Der zweck im Rechte, (I cilt. sah. 416; cümlelerin türkçeye çevrilmesi kuvvetini biraz kaybettiriyor. Asıl metin budur: Gerechtere verteilung der Güter ... als sie, unter der Einfluss einer Eigenthumustheorie bewirkt worden ist und werden musste welche, wenn man sie beim rechten Nahmen benennen will, die Unersättlichkeit, Gefrässigkeit des egoismus ist.

32) Zikredilen dersler (sekizinci ders) - Sah. 154-156.

doğurmuş oldu. İctimaî servetin bölüşülmesi meselesinin, her şeyden önce bir hukuk ve adalet meselesi olduğu işte böylece ortaya çıkmıştır. Kont tarafından öne sürülen bu fikir, münakaşa ile tevazzuh etmiş, bu gün artık inkâr edilemeyecek bir hal almıştır. Marx bir yerde «kuvvet cemiyetlerin ebesidir» der; fakat nazari münakaşa da anaları olduğunu unutmamalıdır. Hele şurası göz önünde tutulmalıdır ki, yeni bir fikrin ortaya çıkması artık kaçınılmaz olduğu zaman vuku bulur: işte nazari münakaşa ve mübahasa bu lüzuma sebep olan haldir. Muhakkak olan bir şey varsa, o da bu münakaşaların tekâmülü gittikçe şuurlu bir hale getirmiş olduklarıdır.

Geçen asrın sonlarına doğru artık herkes yeni bir şekile gidildiğini tasdik ediyordu. Yalnız bu yeni cemiyetin esas kuralları ortada yer alan asıllarla bir olup olmayacağında şüphe vardır³³. Her iki tarafın mukabil hatalarını tutmağa sarf ettikleri gayret neticesinde bir çok anlamlar da kararlaştı. Meselâ müşterek mülkiyet demekle ne kastedildiği tasrih edildi ve böylece ferdin ve cemiyetin ancak birbirine nispetle mânaları tayin edilebileceği ortaya çıktı. Bu sıfatların mutlak olarak telâkki edilmesi, hayatta yeri olmıyan sırf zihni bir enmuzeç gibi bakılması lâzım geleceği belli oldu. Bu mühim neticelerin yanında bir takım ikinci derecedeki cihetleri zikretmek te mümkündür: sermaye taraftarlarınca ortaya konulan ferdî mülkiyetin eski bir tevatürle ispat edilip edilmeyeceği böylece aydınlaşmıştır. Zaten tevatürün bir şey ispat etmesi lâzım gelirse, o da yukarda tarif ettiğimiz «alelitlâk» mülkiyet yani eşyanın ihtiyaçlara tahsisi lüzumundan ibarettir. İşte bu hususta Tarburihin fikiri; «evet, mülkiyet her tarafta vardır ve her zaman vardı. Yani bütün dünyada, gerek tarihten önce ve gerek tarihten sonra insanlar her çağda muhitin hasıl ettiği şeyleri ihtiyaçlarına tahsis ederlerdi. Fakat bedihi olan bu olayın farkına varmak ... istenileni ispat etmez. Çünkü her iktisat rejimine teşmil edilebilir»³⁴.

Bazan da müfritlerce kullanılan deliller kendilerine karşı döndürülür: bu da münakaşanın hoş ve zarif olan kısmıdır. İşte Thiers, iktisadî hürriyeti müdafaa etmek için ortaya attığı «her kese iş için, işten dolayı ve

33) Tarburiech, içtimaî mesele her şeyden önce bir siyaset ve hukuk meselesidir. diyor. (Essai, Sah. 81). Walras ta «kölelik, serflik ve işçilikte her daim aynı sorudan ... bahsedilip şimdiye dek aynı suretle yani adaletin menfaate kıyılması ile halledilmiş ve aynı neticeler işinin ve ahlâki benliğin hep birden sukut etmesini sonlamıştır» diye şikâyet ediyor (Ec. sociale, Sah. 146).

34) Essai sur la propriété, Sah. 88. - Hattâ Laveleye daha ileri vararak «Eğer bu doğru ise, tabii ve pek eski tevatür, örfün müşterek mülkiyet hakkında olmasıdır, diyor. (De la propriété, Sah. 512).

işe göre» mal verilmesi formülünden ilk çıkan netice ile bu günkü servet inkisamı rejimini mahkûm etmiştir. Bu vecize bize belki tahakkuk etmesi lâzım gelen hali gösterir, fakat aynı zamanda mevcut olan hükümlerin noksan olduklarını gayet mükemmel olarak ifade eder.

* * *

Mülkiyetin tarihte aldığı şekilleri gösteren bu tetkiklere başlamadan önce evvelce zikredilen felsefî ve iktisadî tarife bir mevzu hükümler itibarile tarifini de katmak lâzımdır. İşte burada da nazarî münakaşalardan istifade etmiş olacağız: çünkü her hükmü ve her çağı kavramak, içine almak üzere kabul ettiğimiz özetlenmiş tarif bu nevi münakaşaların bir mahsulüdür. Evet, bu hususta tamamen «Tarburieh» gibi düşünüyoruz: *yerleşmiş olan geleneklere göre mülkiyet, o gün ve toplulukta yasaların (kanunların) görenek ile türelerin şahıslara her bir çeşit mal üzerinde tanıdıkları en geniş, en şümüllü ve en kuvvetli yetkidir. Fakat bazı hal-lerde hemen hiç tahdit olunmayan bu tasarruf salâhiyet ve cevazı bir çok kere de sıfır mertebesine dek iner.*

Edip Serdengeçti